

SCANDINAVICA IOAKIMOVA LIТОПISY I ПРОБЛЕМА ДОСТОВІРНОСТІ ТЕКСТУ

Розглядаються географічні назви, антропоніми та сюжети імовірного скандинавського походження, що зустрічаються в тексті так званого «літопису Іоакима», наведеного В.Н. Татищевим. Вивчення цих скандинавських запозичень відкриває нові можливості щодо оцінки ступеня достовірності документа.

Ключові слова: літопис Іоакима, В.Н. Татищев, історія літописання, скандинавський ономастикон в давньоруських літописах.

Цією статтею продовжуємо¹ розгляд питання про достовірність так званого «літопису Іоакима» — загадкового тексту літописного характеру, що його привів у своїй праці В.Н. Татищев (1688–1750), визначивши при цьому зразком «донесторова літописання»².

Більшість авторів, які торкалися проблеми походження Іоакимова літопису (далі — ІЛ), слідом за авторитетним німецьким дослідником А. Шльоцером³, визначали текст витвором псевдолітописного письменства XVI — початку XVIII ст.⁴ Проте деякі з цих авторів допускали імовірність того, що текст ІЛ

* Сергій Конча — к.і.н., старший науковий співробітник Київський університет імені Тараса Шевченка, Філософський факультет, Центр українознавства, e-mail: Serg.Kon12@gmail.com.

¹ Конча С.В. Сім аргументів на користь достовірності «Іоакимова літопису» // Український історичний збірник. — К., 2009. — Вип. 12. — С. 284–293.

² Татищев В.Н. История российская. — М.–Л.: Наука, 1962. — Т. 1. — С. 107–114.

³ Шльоцер А. Нестор. Русские летописи на древле-славянском языке. — Ч. I. — СПб., 1809; Див. також: Лавровский П.А. Исследование о летописи Якимовской // Учёные записки второго отделения Императорской Академии наук. — СПб., 1856. — Кн. 2. — Вып. 1. — С. 84–89.

⁴ Линниченко И.А. Краледворская рукопись и Иоакимовская летопись // Журнал министерства народного просвещения. — 1883. — Октябрь. — С. 252–257; Тихомиров М.Н. О русских источниках «Истории Российской» // Татищев В.Н. История российская. — Т. 1 — М.–Л.: Наука, 1962. — С. 51–53; Шамбинаго С.К. Иоакимовская летопись // Исторические записки. — 1947. — Т. 21. — С. 254–270; Gorlin M. La Chronique de Joachim // Revue des études slaves. — Paris, 1939. — Т. 19. — P. 40–51.

може містити окремі унікальні свідчення та уривки з втрачених пізніше достовірних джерел давньоруської доби⁵.

Своєрідною може бути названа позиція філолога XIX ст. П.А. Лавровського, дослідження якого і до цього дня лишається найповнішим і найдетальнішим аналізом тексту ІЛ⁶. Автор наголошує на виразному поділі тексту на дві різні за походженням частини, перша з яких заснована на довільній інтерпретації різноманітних джерел, не могла бути створеною раніше за XVI–XVII ст. Однак другу (власне літописну) частину тексту ІЛ, дослідник вважає такою, що не містить суперечностей з відомими історичними даними, деякі її унікальні свідчення можуть бути підтверджені даними іноземних джерел. Отже, на думку П.А. Лавровського, друга частина ІЛ може сягати достовірного давньоруського джерела⁷.

Натомість історик церкви Є.Є. Голубинський категорично заперечив цей висновок. Всупереч А. Шльоцеру, Є.Є. Голубинський також вважав, що текст не міг бути створений в середовищі православних переписників-монахів XVI–XVIII ст. Текст ІЛ мала створити людина добре обізнана як в літописанні, так і в візантійських та західноєвропейських джерелах. На думку Є.Є. Голубинського, тільки В.Н. Татищев з його надзвичайним для XVIII ст. історичним кругозором міг створити цей текст⁸.

Порівняно недавно позиція Є.Є. Голубинського отримала розвиток в працях О.П. Толочка⁹. Автор, зокрема, намагається показати, що інспірування псевдоджерел є звичайною практикою В.Н. Татищева, який прагнув у такий спосіб заповнити білі плями у переривчастій канві історичних подій а також підтвердити власні ідеї та припущення¹⁰.

Натомість дослідник новгородського літописання С.Н. Азбелев поділяє погляд щодо сягання тексту ІЛ прототипу давньоруської доби¹¹. С.Н. Азбелев розцінює вірогідний прототип ІЛ як своєрідний прояв традиції раннього нов-

⁵ *Линниченко И.А.* Указ. соч. — С. 255; *Соловьёв С.М.* История России с древнейших времён. — М., 1959. — Т. 1. — С. 175 и сл.; *Янин В.Л.* Летописные рассказы о крещении новгородцев (о возможном источнике Иоакимовской летописи) // Русский город. Исследования и материалы. — М., 1984. — Вып. 7. — С. 56.

⁶ *Лавровский П.А.* Исследование о летописи Якимовской... — С. 77–160.

⁷ *Лавровский П.А.* Указ. соч. — С. 157.

⁸ *Голубинский Е.Е.* О так называемой Иоакимовской летописи Татищева // Творения святых отцов в русском переводе. — М., 1881. — Кн. 4. — С. 602–640. Критику висновків Є.Є. Голубинського див. *Линниченко И.А.* Указ. соч. — С. 250–257.

⁹ *Толочко А.* К старым спорам о Татищеве // А се его серебро: Збірник праць на пошану М.Ф. Котляра. — К., 2002. — С. 245–248; *Толочко А.* «История Российская» Василия Татищева: источники и известия. — М.: Новое литературное обозрение; К.: Критика, 2005. — С. 196–245.

¹⁰ Щодо аргументації О.П. Толочка: *Конча С.В.* Чи існує Іоакимів літопис? // Український історичний журнал. — 2007. — № 2. — С. 171–184.

¹¹ *Азбелев С.Н.* К изучению Иоакимовской летописи // Новгородский исторический сборник. — СПб., 2003. — Вып. 9. — С. 5–27; *Азбелев С.Н.* Устная история в памятниках Новгорода и новгородской земли. — СПб.: Дмитрий Буланин, 2007. — С. 6–24.

городського літописання та, слідом за В. Татищевим, пов'язує його створення з діяльністю першого новгородського єпископа Іоакима.

В контексті суперечки між прибічниками і супротивниками достовірності «Іоакимова літопису», або, точніше сказати, — наявності в цьому тексті достовірної унікальної інформації про Давню Русь, неодноразово ставали згадані в тексті назви скандинавського походження¹². В початковій частині «літопису» знаходимо терміни Гордорик, Гунигар, Бярмия, Колмогард, що явно відповідають таким, відомим з середньовічних саг, хронік і географічних творів, топонімам: Gardarikki, (= Русь), Kaenugarðr (Київ) або Chunigard («країна гунів» у переносному значенні теж Русь), Vjarmaland (припускається тотожність з топонімом *Пермь*), Holmgardr (= Новгород). Ці топоніми ніколи не зустрічаються в давньоруському літописанні, а тому їхнє фігурування в ІЛ робить вкрай сумнівною імовірність створення цього тексту монахами-компіляторами.

Звичайно ці назви були добре знайомі В.Н. Татищеву¹³, що можна було би розцінювати як аргумент на користь його авторства¹⁴. Але, якщо вже виходити з того, що знавець літописання В.Н. Татищев прагнув видати ІЛ за оригінальний витвір доби Давньої Русі, навряд чи він міг бути необачним настільки, щоб вставити до тексту скандинавські терміни, яких не знає жодне літописне джерело.

Як відмічають усі дослідники ІЛ, початкова (легендарно-фантастична) частина тексту виглядає сумішшю середньовічних новгородських легенд (Гостомисл, град Славенск тощо), назв узятих з античної географії (скіфи, бастарни, амазони), та з середньовічних скандинавських джерел¹⁵. Останні укладач ІЛ міг узяти з праць сучасних йому авторів, які торкалися «руської теми» в сагах. Такими авторами могли бути, зокрема, Г. Байер, праця якого послугувала для В.Н. Татищева основним джерелом уявлень про світ саг¹⁶, та шведський історик Ерік Бйорнер, що одним з перших (зокрема у праці 1743 р.) спробував віднайти аналогії між інформацією саг та літописними даними про найдавніший період давньоруської історії¹⁷.

Кілька унікальних свідчень, так чи інакше пов'язаних зі Скандинавією, містить також і друга (достовірна за П. Лавровським) частина ІЛ. Зокрема, тільки тут згадується дружина Рюрика і мати Ігоря норвезька князівна («дочерь князя урманского») Ефанда, тільки тут знаходимо вказівку на те, що вихователь Ігоря Олег доводився Рюрику шурином (братом дружини, очевидно, тієї ж

¹² *Азбелев С.Н.* Устная история... — С. 15–20; *Лавровский П.А.* Указ. соч. — С. 112–114; *Толочко А.* Указ. соч. — С. 221–224, 229, прим 88; *Gorlin M.* Op. cit. — Р. 46–47.

¹³ *Татищев В.Н.* История российская... — Т. 1. — С. 283–286.

¹⁴ Пор.: *Gorlin M.* Op. cit. — Р. 47; *Толочко А.* Указ. соч. — С. 222.

¹⁵ Пор. *Лавровский П. А.* Указ. соч. — С. 116–118; *Алексеев В.* Фольклорный первоисточник Новгородской традиции XVII века // Проблемы источниковедения и политической истории. — М., 1995. — С. 3–33.

¹⁶ *Татищев В.Н.* Указ. соч. — С. 213–223.

¹⁷ *Vjoerner E.J.* Schediasma historico-geographicum de Varegis, heroibus Scandianis et primis Russiae Dynastis. — Stokholm, 1743. — Р. 19–35, 57–60; *Туандер К.* Поездки скандинавов в Белое море. — СПб.: Типография И.Н. Скороходова, 1906. — С. 107.

Ефанди). На відміну від інших літописних творів, першою дружиною Володимира псевдо-Іоаким називає варяжку Олову, вважаючи її матір'ю його старшого сина Вишеслава, призначеного князем Новгородом¹⁸.

Найбільш детально скандинавізмів ІЛ торкнувся норвезький історик Борис Клейбер¹⁹. Визнаючи неодноразову переробку тексту ІЛ упродовж XVI–XVII ст., він так само не сумнівається у сяганні його давньоруського протографу XI ст. Проте, автор не заглиблюється до питань, пов'язаних з генезою ІЛ, обравши своєю задачею встановлення прототипів для тих назв, імен та сюжетних мотивів, що мають, на його думку, скандинавські витоки. Розсіяні по всьому тексту ІЛ скандинавські включення сягають, як вважає Б. Клейбер, вже первинної (давньоруської) основи цієї пам'ятки. Таким чином, автор знаходить підстави для твердження: *«або сам автор найдавнішої частини Іоакимівського літопису був скандинавського походження або в нього були скандинавські помічники»*²⁰.

С.Н. Азбелев, в цілому критично поставившись до розвідок Б. Клейбера, все ж погоджується з тим, що текст несе на собі відбиток скандинавського впливу і відносить його на рахунок тих норманів, що постійно проживали у Новгороді: *«...может быть не сам епископ Иоаким, а кто-то из его окружения, [...] собирая материал, общался не только со славянским населением Новгорода, но и с жившими там скандинавами»*²¹.

На жаль, ані Б. Клейбер, ані С. Азбелев не намагаються використати наявність скандинавських включень в ІЛ для висвітлення питання про його генезу. Переконання в давньоруській основі тексту є для обох авторів майже апріорним і впливає, насамперед, з довіри до слів В.Н. Татищева й упевненості в тому, що у XVIII ст. подібний текст створений бути не міг.

Як видно з вищесказаного, фігурування скандинавського ономастикону в «літописі Іоакима» може бути надзвичайно показовим для з'ясування обставин і часу створення цього загадкового тексту. На жаль, значення та природа появи скандинавських включень в ІЛ досі не оцінені фахівцями. Поза сумнівом, вирішення відповідних питань вимагає залучення філологів-скандинавістів, а отже оцінка ситуації з погляду історика, що пропонується нижче, може мати лише попередній характер.

Раніше вже був розглянутий випадок з іменем дружини Володимира Олови²², що її, як правило зіставляють з Аллогією (вар. Аурлогія), дружиною Володимира за «Сагою про Олава Трюггвасона»²³. Оскільки В.Н. Татищев був знайомий з цим джерелом, зазвичай, вважається, що невідоме з ПМЛ та інших

¹⁸ Татищев В.Н. История российская... — Т. 1. — С. 110, 113.

¹⁹ Kleiber B. Nordiske spor i en gammel russiske kronike // Maal og Minne. — Oslo, 1960. — Heft. 1–2. — S. 56–70.

²⁰ Op. cit. — S. 70.

²¹ Азбелев С.Н. Указ. соч. — С. 19.

²² Конча С.В. Сім аргументів... — С. 287–288.

²³ Джаксон Т.Н. Исландские королевские саги о Восточной Европе. — М., 1993. — С. 133–136 и далее.

джерел ім'я матері Вишеслава, він запозичив звідти²⁴. Проте, постає питання: чи міг бути В.Н. Татищев настільки обізнаним у середньовічному скандинавському антропоніміконі, щоб так слушно і вдало замінити невідоме скандинавам «Аллогія» на «Олова», яке явно відповідає доволі поширеному у IX–XI ст. жіночому імені «Алов» (Alöf)?

Крім того, В.Н. Татищев пов'язує образ Аллогії саги з постаттю княгині Ольги, жодного разу не обмовившись, що таємнича Аллогія могла б розглядатись як матір Вишеслава²⁵. Отже, якщо визнавати В.Н. Татищева автором ІЛ, довелося б приписати йому якусь заплутану гру з читачем: підштовхуючи останнього до висновку про наявність історичної основи в ІЛ, він у той же час демонструє свою особисту незацікавленість його інформацією і розбіжність з ІЛ у трактовці подій. Відтак, про підтвердження псевдо-Іоакимом гіпотез В.Н. Татищева в даному разі не може бути мови.

Б. Клейбер припускає, що обидва імені — Аллогія і Олова — сягають спільного прототипу, яким, на його думку могло бути (чоловіче) ім'я Аслауг, видозмінене на слов'янському ґрунті: Aslaug > Allaug > Olaug²⁶. Припущення виглядає з усіх боків сумнівним. Більш імовірним здається, що образ Аллогії постав унаслідок контамінації на скандинавському ґрунті інформації про Ольгу («наймудрішу з жінок») та про дружину Володимира тих часів, коли він був князем у Новгороді (бл. 970–980 рр.)²⁷. Ймовірно нею й мала бути згадана в ІЛ Олова-Алов, співзвучність імені якої з «Ольга» могла послугувати однією з причин контамінації.

Ще одне дуже цікаве повідомлення ІЛ, хоч і не пов'язане прямо з відомими нам скандинавськими джерелами, але безпосередньо стосується скандинавських конотацій «літопису». Слідом за розповіддю про покликання Рюрика, його прибуття «з варяг» та вокняжіння його на (майбутніх) руських землях зазначено: *«По смерти же отца своего (Рюрик) облада варягами, емля дань от них»*.

Повідомлення не має навіть віддалених паралелей ані у «Повісті минулих літ», ані в пізніх літописних зведеннях та компілятивних творах. Натомість в науковій літературі доволі широкого визнання набула висунута Фр. Крузе і відновлена згодом Н.Т. Беляєвим гіпотеза про тотожність літописного Рюрика до політичного діяча та вікінгського ватажка середини IX ст. Рорика Ютландського²⁸. Згідно з даними франкських хронік, Рорик належав до данського королівського роду; народитись він мав не пізніше 820 року, а помер між 873 і 882 рр., що цілком узгоджується з літописними даними, за якими Рюрик помер

²⁴ Джаксон Т.Н. Указ. соч. — С. 187.

²⁵ Татищев В.Н. История... — Т. 1. — С. 306, і пор. Т. 2. — С. 225–226.

²⁶ Kleiber B. Op. cit. — S. 70.

²⁷ Аллогія згадується, насамперед, у подіях, які мали відбуватися близько 977–978 рр.

²⁸ Войтович Л. Княжа доба на Русі: портрети еліти. Біла Церква: Видавець Олександр Пшонківський, 2006. — С. 200–203; Касиков Х., Касиков А. Ещё раз о Рюрике Новгородском // Скандинавский сборник. — Т. XXXIII. — Таллин, 1990. — С. 98–104; Пчелов Е.В. Происхождение династии Рюриковичей // Труды историко-архивного института. — Т. 34. — М., 2000. — С. 155–161.

879 року у похилому віці. Про зв'язок Рорика зі слов'янським світом західні джерела не знають, але між повідомленнями про його діяльність на заході проглядаються хронологічні лакуни, які непогано узгоджуються з імовірним часом появи Рюрика на (майбутніх) Новгородських землях.

У 855 році, після смерті данського короля Хорика I, Рорик бере участь у боротьбі за володіння на теренах Данії, що на них він мав спадкові права. 857 року він домігся від нового короля Хорика II згоди на володіння областю на півдні Ютландії²⁹. Вочевидь, цю подію можемо поставити у зв'язок з повідомленням ІЛ: «*облада варягами, емля дань*».

В даному разі маємо підстави говорити про взаємопідтвердження свідчень хронік та свідчення «Літопису Іоакима», а значить про достовірність певної частини інформації останнього. Звичайно, можна сказати, що укладач тексту ІЛ, ким би він не був, суто інтуїтивно вставив фразу про дань з варягів, намагаючись не стільки доповнити історію, скільки надати викладу враження «документальності». Але маємо визнати напрочуд дивною прозорливість укладача ІЛ, яка постійно (пор. випадок з Оловою) веде його до вірних рішень. Оскільки набирається вже ціла низка таких «прозорливих здогадок»³⁰, усе сумнівнішою стає імовірність їх пояснення результатом випадкових збігів.

На увагу заслуговує також наступне унікальне свідчення ІЛ, якому неодноразово приділялась увага у контексті досліджень літописної постаті Віщого Олега: «*Рюрик... бе вельми боля... предаде княжение и сына своего шурина своему Ольгу, князю урманскому*».

О.П. Толочко в даному разі справедливо вказує на підозрілу співзвучність вказівки про родинні стосунки Рюрика й Олега аналогічним припущенням В.Н. Татищева, в яких так само звучить невідоме з літописів слово «шурин»³¹. Проте, в пізніх літописних компіляціях зустрічаємо вказівку на те, що Олег був дядьком («уем») Ігорю, отже братом дружини (= шурином) Рюрика. Історична імовірність означених відносин між Рюриком та Олегом, Олегом та Ігорем була показана вже П.А. Лавровським³².

В приведеному фрагменті особливо цікавим є називання Олега «князем урманським». Під назвою «урмани» або «мурмани» в літописах а також в північно-російських говірках виступають мешканці Норвегії (слово походить від «нормани»). «Урманська» прив'язка Олега, за іншими літописами невідома, нагадує про Орвар-Одда (Одда Стрілу), героя однієї з «вікінгських саг», з яким чимало авторів зіставляли Олега, оскільки сага приписує Одду правління в

²⁹ Касиков Х., Касиков А. Указ. соч. — С. 103.

³⁰ Янин В.Л. Летописные рассказы... — С. 53–56; Касиков Х. Касиков А. Указ. соч. — С. 104; Назаренко А.В. Древняя Русь на международных путях. Междисциплинарные очерки культурных, торговых, политических связей IX–XIII веков. — М.: Языки русской культуры, 2001. — С. 345; Войтович Л. Княжа доба на Русі... — С. 199–200; Конча С.В. Сім аргументів... — С. 286–291.

³¹ Толочко А. Указ. соч. — С. 227.

³² Лавровский П.А. Исследование о летописи Якимовской... — С. 127.

Гардарики (на Русі) та смерть від змії у черепі коня, що стається у відповідності до наданого пророцтва³³.

Більшість дослідників не мають сумніву у наявності тісного зв'язку між двома персонажами. Як правило вважається, що перекази про Олега через норманів-варягів, які відвідували Русь, потрапили до Скандинавії й там контамінувалися з місцевими легендами та піснями про Одда³⁴, що його усі варіанти саги вважають норвежцем.

У світлі сказаного, визначення Олега урманином виглядає не випадковим. Виходить творці (укладачі) Іоакимівського літопису знали про ототожнення Олега з Оддом. Уперше ототожнення київського князя Олега з героєм саги Оддом було запропоноване шведським дослідником Еріком Бйорнером, який оприлюднив свою гіпотезу, наскільки відомо, 1743 року³⁵. Але не можна виключати, звичайно, що відповідного висновку Е. Бйорнер дійшов і раніше, можливо вже тоді, коли зустрічався 1725 року з В.Н. Татищевим, під час перебування того у Швеції³⁶.

Отже, визначення Олега норвежцем, начебто, знов повертає нас до версії про авторство В.Н. Татищева. Проте, виглядає дещо дивним, що володіючи певними знаннями про Орвар-Одда, В.Н. Татищев жодним чином не використав відповідної інформації у своїй власній «Історії російській». Відповідно, псевдо-Іоаким і в цьому разі не робить для В.Н. Татищева жодних послуг (як воно мало би бути за концепцією О.П. Толочка).

Звернення до тексту «Саги про Орвар-Одда»³⁷, дозволяє висунути припущення, що між нею та Іоакимівським літописом є інші паралелі.

Головним негативним героєм саги є напівлюдина-напівдемон на ім'я Огмунд Ейтйовсбані (Огмунд Флокі), який є сином конунга Б'ярмаланда (басейн Північної Двіни). Оскільки його батьківщина опиняється під владою норманів, що приходять з-за моря, він присвячує своє життя боротьбі з ними. Огмунду вдається звільнити Б'ярмаланд від данини й знищити частину іноземних завойовників. Сага неодноразово згадує про напади вікінгів (у т. ч. Орвар-Одда) на

³³ Карамзин Н.М. История государства Российского. — М.: Наука, 1989. — Т. 1. — С. 262–263; Лященко А.И. Летописные сказания о смерти Вещего Олега // Известия II Отделения Российской Академии наук. — 1924. — Т. XXIX. — С. 262–288; Мельникова Е.А. Сюжет смерти героя «от коня» в древнерусской и древнескандинавской традициях // От Древней Руси к новой России. Юбилейный сборник, посвященный чл.-кор. РАН Я.Н. Щапову. — М., 2005. — С. 95–108; Туандер К. Указ. соч. — С. 230–245.

³⁴ Древняя Русь в свете зарубежных источников. Под ред. Е.А. Мельниковой. — М.: Логос, 1999. — С. 492; Мельникова Е.А. Сюжет смерти... — С. 107–108; Туандер К. Указ. соч. — С. 243–245.

³⁵ *Vjoerner E.J. Schediasma historico-geographicum...* — P. 58.

³⁶ Пекарский П. Новые известия о В.Н. Татищеве. — СПб., 1864. — С. 15–29; Андреев А.И. Труды В.Н. Татищева по истории России // Татищев В.Н. История российской... — Т. 1. — С. 9.

³⁷ *Örvar-Odds saga*. Herausgegeben von R.C. Boer. — Leiden: E.J. Brill, 1888; Arrow-Odd: A Medieval Novel. Translated with an introduction by P. Edwards and H. Palsson. — New York–London: University Press, 1970.

володіння Ейтйовсбані, але тому всякий раз вдається врятувати своє життя (з огляду на специфіку акцентів вікінгських саг це може означати перемогу Огмунда). Одного разу Огмунд на чолі військових кораблів навіть з'явився біля скандинавських узбереж (у протоках між Данією та Швецією) і наніс дошкульного удару флотилії Одда. Через певний час Огмунд став конунгом у Хольмгарді (Новгороді ?) і його владі підкорилися дрібні правителі (конунги) Аустрвега (Прибалтики) та Гардарики (Русі). Він продовжує відбивати наїзди заморських нападників і зрештою укладає мирну угоду з Орвар-Оддом³⁸.

Зіставимо історію цього героя з розповіддю ІЛ про Гостомисла сина Бури-воя, князя слов'ян (тобто новгородських словен), русі і чуді. До складу володінь Бури-воя входить Бярмія (= Б'ярмаланд скандинавських джерел), де Бури-воя певний час перебуває, зазнавши важкої поразки від находників варягів. Саме з Бярмії слов'яни русь і чудь, які *«терпяху тугу велику от варяг»* запрошують Гостомисла до себе на княжіння (очевидно вбачаючи в ньому потенційного рятівника). Останній *«варяги бывшия овы изби, овы изгна, и дань варягом отрече и шед на ня, победы»*. Гостомисл стає правителем града Славенска, що виступає в ІЛ попередником Новгорода в якості столиці ільменських словен і суміжних племен, під його владою перебувають і віддаленіші землі: *«созва вся старейшины земли от славян, руси, чуди, веси, мери, кривич и дрягович»*. З'являється в розповіді про Гостомисла і Хольмгард (що, очевидно, криється під формою «Колмогард»), але не як столиця північноруських земель, а як місце, де приносяться жертви і моляться богам. Подібно до Огмунда, Гостомисл укладає мир з варягами: *«учини с варяги мир и бысть тишина по всей земли»*.

Отже, обидва персонажі походять з Бярмії-Б'ярмаланда, обидва переможно борються проти норманів (вікінгів, варягів), на певному етапі звільняючи свою землю від данини та здійснюючи зовнішні походи. Обидва стають правителями в північноруських землях, маючи резиденцією у Хольмгарді (Огмунд) або Славенську (Гостомисл).

Перелік паралелей можна продовжити, але сказаного достатньо для припущення про зв'язок між двома сюжетами, вірогідність якого посилюється фактом запозичення в ІЛ скандинавських назв Бярмія, Колмогард, Гардорик (що фігурують, зокрема, в «Сазі про Орвар-Одда»).

Перед нами дві можливості: або ми маємо справу з незалежним проявом в тексті саги й тексті ІЛ усної скандинавської традиції про події середини IX ст. на (майбутніх) Новгородських землях, або укладач тексту ІЛ скористався мотивами «Орвар-Одд-саги» для створення образу Гостомисла і розцвічення стислої літописної розповіді про боротьбу північних слов'ян і фінів з варягами, яка передувала запрошенню Рюрика.

Допускаючи останню можливість, слід узяти до уваги, що укладач Іоакі-мівського літопису повинен був достеменно вивчити текст «Орвар-Одд-саги»

³⁸ Örvar-Odds saga. — Leiden, 1888. — S. 88–95, 126–134, 186–188; Arvow-Odd: A Medieval Novel... — P. 34–39, 63–73, 103–105. Пор. також *Пріцак О.* Походження Русі. — Т. II. — Київ: Обереги, 2003. — С. 340–343.

(розширеної версії)* в оригіналі (ісландською мовою), адже про усі згадані тут (і незгадані за браком місця) деталі він навряд чи міг дізнатися з тогочасної дослідницької літератури.

Таким чином, доходимо висновку, що серед авторів тексту «Іоакимова літопису» були ті, хто добре володів скандинавським ономастикомом (Горддорик, Колмогард / Хольмгард, Бярмія, Олова тощо) та був у деталях знайомий з сюжетикою окремих героїчних саг. Якщо визнати, що укладачем тексту був В.Н. Татищев, доведеться також прийняти, що російський історик ретельно приховував свою обізнаність з матеріалами скандинавських джерел, послідовно демонструючи поверховість своїх уявлень і вторинність своєї інформації³⁹. Припущення про причетність до створення ІЛ когось іншого із пізніх російських літописців або ранніх істориків першої половини XVIII ст., з огляду на вищезначені обставини, практично відпадає само собою⁴⁰.

Допустивши, що до укладення тексту ІЛ були дотичні якісь західні історики, які на найвищому для того часу рівні були обізнані зі скандинавськими джерелами, довелось би також допускати, що вони мали глибоко знати також літописання (при тому, наприклад, що навіть така обізнана людина як Ерік Бйорнер фактично не знає його⁴¹) та могли стилізуватися під новгородську говірку XVI–XVII ст.

Не вдаючись поки що до остаточних висновків щодо природи походження Іоакимівського літопису, маємо підстави констатувати, що ближчою до істини опиняється позиція тих дослідників (Б. Клейбер, В.Л. Янін, С.Н. Азбелев та ін.), які передбачали довгу еволюцію тексту ІЛ упродовж XIII–XVII ст. та вбачали наявність у його складі аутентичного прототипу XI ст.

SCANDINAVICA ИОАКИМОВСКОЙ ЛЕТОПИСИ И ПРОБЛЕМА ДОСТОВЕРНОСТИ ТЕКСТА

Сергей Конча (кандидат исторических наук, старший научный сотрудник Центра украиноведения философского факультета Киевского университета им. Тараса Шевченко, e-mail: Serg.Kon12@gmail.com)

В статье рассматриваются географические названия, антропонимы и сюжеты вероятного скандинавского происхождения, которые встречаются в тексте так называемой «летописи Иоакима», приведенной В.Н. Татищевым. Изучение этих скандинавских заимствований открывает новые возможности в оценке степени достоверности документа.

* «Орвар-Одд-сага» збереглася у двох стислих версіях (умовно S та M) та розширеній, що розпадається на кілька редакцій (A, B, E). До 1750 р. (року смерті В.Н. Татищева) в латинському перекладі видавалась версія S, але згадані вище подобиці з «біографії» Огмунда Ейтйовсбана містяться лише в розширеній версії.

³⁹ Татищев В.Н. История российская... — Т. 1. — С. 213–223 і далі.

⁴⁰ Пор. Толочко А. Указ. соч. — С. 237 і вище.

⁴¹ Bjoerner E.J. Schediasma historico-geographicum de Varegis...

Ключевые слова: летопись Иоакима, В.Н. Татищев, история летописания, скандинавский ономастикон древнерусских летописей.

SCANDINAVICA OF «IOACHIM CHRONICLE» AND THE PROBLEM OF AUTHENTICITY OF TEXT

Sergij Koncha (Ph.D. in History, Senior researcher, Center of Ukrainian Studies, Faculty of Philosophy, Taras Shevchenko National University of Kyiv)

In the paper considered place names, the names of persons and motives of a possible Scandinavian origin, found in the text of the so-called «Chronicle of Joachim», discovered by V.N. Tatischev. The study of these Scandinavian loans opens up new approaches to assess of credibility of the document.

Keywords: *Chronicle of Joachim, V.N. Tatischev, History of Russian chronicles, Scandinavian onomasticon in ancient Russian annals.*